

Böles Matild
(Horvátzsídány, Magyarország)

REGIONÁLIS HORVÁT IRODALMI KULTUSZHELYEK
A KŐSZEGI JÁRÁSBAN

Abstract: Memorial places and literature of the Croats living in the Kőszeg district

Key words: cult, exhibition, calendar, land

A nyugat-magyarországi (gradistyei) horvátok öt évszázados története során az irodalmi kultusz leglátványosabb megnyilatkozási módját az évfordulókhoz kapcsolódó ünnepi megemlékezések jelentették. A kultuszok mögött az emberek eredendő szakralitás iránti igényét kereshetjük. A nem vallási jellegű kultuszok egy tiszteletfajta kifejezésére szolgálnak. *A tisztelet kifejezésekor a közösség kulturális emlékezete lép működésbe, olyan nyelvi – viselkedési készleteket mozgósítva, amelyek a kulturális emlékezet szerint valaha döntően szakralisak voltak.* (Takáts 2002: 1535).

A szakirodalom a kultuszt és a kultúrát, mint eltérő beállítódásokat, szokásrendeket és nyelvhasználati módokat határozza meg. *A kultusz... bizonyos szellemi vagy anyagi értékek mértéket nem ismerő, mindenkifölötti tisztelete... szentnek tekintett helyek fölkeresése, ereklyék gyűjtése... túlnyomórészt olyan (magasztaló) kijelentésekben ölt testet, melyeket sem bizonyítani, sem cáfolni nem lehet, mert részletes tapasztalati ellenőrzésükre nincs mód.* (Dávidházi 1989: 5).

Az irodalmi kultusz túlmutat a művészi teljesítményen, emberi, etikai, társadalmi, „sorsbeli többletének” tematizálása emlékhelyeken, kiállításokon (Horvátzsídány, Ólmod, Peresznye) valósul meg. A magánszemélyeknél valamint a plébániákon felhalmozott gyűjteményekből az utóbbi két évtizedben számos emlékhely realizálódott. A bemutatott tárgyak, relikviák a kultuszban ereklyeként spirituális közvetítő eszközzé válnak. *A kultuszkiállítás annyiban jogosan feltételezi a tárgyak beszélő képességének magától értetődő voltát, hogy csak az zárandokol el az emlékhelyekre és a múzeumi kiállításokra, aki eleve része a közösségileg legitimált ítéletnek vagy vágyik erre a részesezésre... Ezek az alkalmak ugyanis sohasem okozhatnak csalódást a kultusz létében érdekelt kör számára.* (Lakner 2000: 365). A rendszerváltozás előtti évtizedekben osztrák magángyűjtők kiürítették a horvát lakosság padlásokon dédelgetett, régiségekkel teli ládáit. Az utóbbi években megfordulni látszik a folyamat, az osztrákok által Magyarországra továbbított szeméthegeyekből a helyi kiállítás szervezői „visszaveszik” a régi „kincseket”. Kiállításra csak az érdemes, ami a múlthoz tartozik. A tárgyak hangulatértéke

megnő, mert egy korábbi életre emlékeztetnek. A hagyomány szolgálata a kultuszban kitüntetésnek számít.

A táj, amely az évszázadok óta itt élő horvátok életének keretét adta, 2013 óta ismét Kőszegi járás néven húzódik keresztül 3 városon és 18 községen. 1920-ban a járás kétharmad részét Ausztriához csatolták, ennek következtében a határon túli valóságot az irodalom pótolta, a tájakat pedig leírásuk. 1954-ben a Kőszegi járást végleg megszüntették. *Hogy az országot hazánkká egészsítsük ki, a képzeletet kellett segítségül hívnunk és az irodalmat, így lett képzetünk a haza tájairól kissé irodalmias.* (Szabó 1999: 25).

A horvátoknak az anyaországgal való kapcsolatát elsősorban népköltészeti alkotások dokumentálják. Bencsics Miklós irodalomtörténész álláspontja szerint a gradistyei horvátok műköltészetében már csupán rejtett nyelvi, tartalmi és formai utalások fedezhetők fel. Az első nagyszabású népköltészeti gyűjtés a XIX. század hasonló jellegű európai kiadványainak módszertanához igazodik. Fran Kurelac (1811-1874) horvát irodalomtörténész 1842-48 közötti látogatásait koronázta meg a közismert nevén Énekeknek nevezett (a Croatica által 2010-ben Budapesten reprint kiadásban kiadott) kötet. Kurelac saját bevallása szerint nem vállalkozott a népköltészeti és műköltészeti alkotások szétválasztására. A mintegy 700 darabból álló gyűjtemény 38 szövege kapcsolható a jelenlegi Kőszegi járás területéhez. Településenként lebontva a főleg szerelmes verseket, katonadalokat és satirikus költeményeket tartalmazó anyagot: Bózsok (13), Horvátzsidány (10), Peresznye (10), Ólmod (5). A szövegekben megjelenő kultikus helyszínek: a hegyen, az erdőben, a kútnál, az ablak alatt, a harcmezőn.

A világi irodalom megjelenése a XVIII. század második felére tehető. Falusi krónikák, kalendáriumok jelzik a kezdeteket. (A kalendárium a mai napig kedvenc olvasmánya a horvátoknak.) 1769-ben „A zsidányi és a peresznyei hegyközség paragrafusai” címmel fontos jogi irat jön létre, amely a szőlőhegynek, mint a falutól elkülönülő kultikus helynek a szerepét fogalmazza meg. A kutatások azt mutatják, hogy a magyar minták alapján fordított etikai kódex egyúttal a korabeli horvát nyelvi gazdagság és lelemény tárháza. A horvátzsidányi szőlőhegy ősi gyümölcsfái az édenkert ízeit hordozták. A XX. század második felében a szőlőhegy a téeszésítésnek esett áldozatul, a határzárba szorulva pedig csak öregek látogathatták, így sorsa a kultusz leépülését példázza. Anekdóták valamint a társzművészetek egy-egy alkotása ma is őrzi a hegyen folyó küzdelmes, ugyanakkor vidámsággal teli napokat.

Az egyházi irodalom két jeles képviselője Jožef Ficko (1772-1843) és Ivan Mušković (1848-1930) a Kőszegi járás két szomszédos falujában Peresznyén és Horvátzsidányban plébánosként tevékenykedett. Ficko szlovén származású volt, munkássága kapcsán ezért is vetődik fel a nyelv idegen elemekkel való fellazítása. Mušković az osztrák határ túloldalán született, nyelvi igényessége kortársai számára példamutatónak bizonyult. Ficko a felvilágosodás képviselője, a tankönyvírás korai szakaszának művelője. Az Ószövetséget

(1824) valamint az Újszövetséget (1824) fordította és látta el rövid magyarázatokkal, ezek a kiadványok a gradistyei horvát egyházi irodalom kiemelkedő alkotásai. 1829-ben jelentette meg imakönyvét Nova Hiža Zlata címmel, ez a mű a horvát ferences szerzetes Lovre Bogović 1754-es, a Mária kultusz felépítését célzó, híres barokk imakönyvének letisztult változata. Révai Miklós A.B.C. Könyvecskéje nyomán kétnyelvű abc-s könyvet jelentetett meg. Mušković Győrben megjelent Természetrajza (1880), Katekizmusa (1908) valamint Kis Bibliája (1913) révén vált ismertté. Vitatják szerzői illetékességét A tánc veszedelmes voltáról írott tanulmánya kapcsán. A szent Iván és szent Teréz életét bemutató novellái igazi stílusgyakorlatok, megtérés a szűkebben vett falusi tájhoz, a gradistyei fiatalok életérzésének fájdalmasan szép bemutatása. Amíg Ficko következetes szigorral viszonyult környezetéhez, Mušković életét színes mendemondák övezték. Mindketten kitartó, szívós munkájuk révén bűvópatakként ma is jelen vannak a két falu életében, bár kultuszuk kialakulásához a körülmények még ez ideig nem voltak kegyesek.

A gradistyei horvát irodalom klasszikus képviselőiről is elmondható, hogy sok év óta *hagyományozódott recepciójukban minden szinten, minden idézési modalitásban, mind személyükhöz, mind élettörténetükhöz... mind pedig munkásságukhoz számtalan olyan kultikus mozzanat tapad, melyeket lehetetlen leválasztani egy feltételezett történeti tényszerű „igazság” „kiderítése” során.* (Margócsy 1995: 11). *Sem a közvéleményben, sem a tudományban nem állandó egy-egy művész „megítélése”, ez utóbbi igencsak összefügg a jelen tendenciáival, ízlésváltozásaival.* (Sinkó 1995: 16).

A kultusz kutatás jelentős erényének látom, hogy elmozdítja az irodalomtörténet-írást önnön kanonikus területe felől a nem kanonikusok felé, legyenek azok az irodalom kevésbé vizsgált használati módjai, helyi jelentőségű szereplői vagy egyes, aprólékosan sosem vizsgált eseményei, melyeknek dinamikájáról semmit sem tudunk. (Takáts 2002: 5).

Irodalom

- Benčić, N. (1998) Književnost gradišćanskih Hrvata. Zagreb.
- Kurelac, F. (1871) Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga... Zagreb.
- Dávidházi, P. (1989) A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat. Budapest.
- Lakner, L. (2000) Irodalom és múzeum, Literatura, 4., 359 – 377.
- Margócsy, I. (1999) Petőfi Sándor. Kísérlet. Korona. Budapest.
- Sinkó, K. (1995) Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században. MNG. Budapest.
- Szabó, Z. (1999) Szerelmes földrajz. Osiris. Budapest.
- Takáts, J. (2002) A kultusz kutatás és az új elméletek. // Holmi, 12. 1534-1544.